

Bogdan V. MUSOVIĆ*

LUKA TOMANOVIĆ — SKULPTOR

Crnogorska akademija nauka i umjetnosti obilježava trideset godina od smrti akademika Luke Tomanovića, umjetnika iz plejade onih, koji su udarili temelje savremenoj likovnoj kulturi u Crnoj Gori. Poslali su, „slike”, monument, oblik i boju, zelenu intimu, plave daljine, trag crveni na „kamenom moru”. Po svim tim obilježjima, bili su prepoznati i uvažavani kao pojava i otkriće u savremenom svijetu.

Uz ovaj „kroki” prikaz jednog vremena i djelovanja, apostrofiram jedno od svijetlih mjesta u biografiji Luke Tomanovića, ali i drugih velikana (Lubarde, Milunovića...) iz plejade rodonačelnika likovnog djelovanja te formiranja suštinski važnih kulturno-obrazovnih institucija u Crnoj Gori. Otvorena je Umjetnička škola 1946. godine, prvo na Cetinju, koja se ubrzo „preselila” u Herceg Novi, gdje je Tomanović bio direktor dugi niz godina. Prolazeći „slučajno” pored njegovog ateljea, sa divljenjem smo zavirivali u njegova otjelotvorenja, otkrivanja oživljenog oblika, znaka i svega onoga što ga u našim, skoro dječjim očima, čini posebnim i uzvišenim. Otuda i moje opredjeljenje za vajarstvo.

Za izložbu profesora i đaka Umjetničke škole (Institut u Igalu) zapisao sam u katalogu, između ostalog: „Umjetnička škola u Herceg Novom bila je tek prvo slovo u osvajanju i usvajanju likovnog pisma. Bila je sudbinski začetak i dom iz kojeg su odlazili u taj nepoznati svijet, sa svim dilemama i nadanjima! Škola je mnogima duboko urezala karakterne crte, umjetničke i životne norme. Ponijeli su monument i boju

* Bogdan V. Musović, istoričar umjetnosti, skulptor

Crne Gore! Ostala im je kao trajno umjetničko opredjeljenje u svom mnogoliku...” Ovaj svojevremeni iskaz, saopšten sjećanjima i emocijom, opominje me da se vratim Lukinom vremenu, školovanju i likovnom formiranju na Akademiji za primenjenu umetnost u Beogradu. Negdje sam našao zanimljiv podatak da su ga za Akademiju preporučili Petar Lubarda i Milo Milunović.

Dakle, Luka Tomanović se od rane mladosti opredijelio za oblik i oblikovanje neposredne okoline. Po završetku Primenjene akademije, mladi umjetnik se vraća svojim izvornim preokupacijama, uzdižući ih mladalačkom energijom na viši nivo, gdje forma (građenje) postaje dominantna u manjoj ili većoj mjeri svog skulptorskog postojanja.

Stilska obilježja Luke Tomanovića podređena su materijalu, njegovim prirodnim svojstvima: strukturi, formi, boji i svim onim, gdje umjetnik oblikuje prirodu u duhu vremena i događanjima u njemu. Naravno, riječ je o skulpturama zategnute stilizovane forme u punom saglasju sa strukturom, upisanim godovima; dokumentu o postojanju i trajanju oraha, masline, brijesta, eukaliptusa ali, ništa manje i kame- na, mermera, oniksa u stvaranju prepoznatljivog oblika. Ovaj princip u izražavanju pune forme posebno je ostvaren u radovima u drvetu kao primarnom materijalu u djelima „Goveče”, „Ranjeni vuk”, „Materinstvo”, „Diskobolos”, „Igra”... Ove i druge skulpture izvedene su u već pomenutim materijalima. Međutim, suptilna, stilizovana figura „Igra” izvedena je i u mermeru, gdje je umjetnikova težnja za elegantnim i spontanom pokretom došla do punog izraza i postaje paradigma u okviru specifičnog skulptorskog opusa. Ovom skulptorskom opredjeljenju i postupku pripadaju ženske figure, aktovi, torza, gdje je princip stilizacije doveden do savršenstva. Njihova uglačana forma „faktura” upućuje na taktilnost (dodir), intimu, erotiku koja venama drveta teče. U daljem tumačenju skulptorskog stila, motiva i postupka skrenuo bih pažnju na teoretičare, istoričare umjetnosti, prije svega one koji traže i upoređuju Tomanovića sa Ristom Stijovićem, nalazeći uporište u odabiru materijala (drvo, kamen), u tretiranju, čitanju forme, u ostvarenoj figuraciji. Međutim, Stijovićevi aktovi su intuitivni, sugestivni i smireni u nekom karijatidnom stavu. U stvaranju životinjskih oblika Stijović je tvrdi. Tomanović je posvećen i ostvaren u stilizaciji koja se spontano uliva u apstraktne tokove oblikovanja. U tom smislu Hans Arp mu je bliži. Ali, ono što ih u velikoj mjeri povezuje jeste odnos prema

istoriji, legendi, monumentu, prostoru, prema podneblju koje ih je odnjivilo i umjetničkom svijetu preporučio.

Drugu, uslovno rečeno, grupaciju čine djela koja su u formalnom smislu, djela pune „mase, oblika i konture” i nijesu u suprotnosti sa idejnošću, stilom i duhom umjetnika. Međutim, produbljivanjem pune forme, koju imenujem „punoća šupljine”, skulptor Tomanović je u punom saglasju sa materijalom (drvo, kamen) i „materijom” šupljine, gdje se umjetnik, u izvjesnoj mjeri, dovodi u vezu sa Henrijem Murom, odnosno, sa njegovim skulptorskim postupkom, u usaglašavanju, traženju i građenju, određene forme u materijalu (glini, gipsu, bronzi...), uvažavajući misao i misiju crteža. Tomanović je, tražeći formu, oslobađao materijal (drvo, kamen), a samim tim, otvarao i usklađivao odnose punog volumena sa virtuelnim unutrašnjim konturama šupljine. Naravno da su oba umjetnika, na sebi svojstven način, izjednačavali tkivo drveta, kamena, forme (ma koliko to zvuči paradoksalno) sa tkivom praznine, odnosno, svjetlosti, oblikovane sugestivne šupljine. U ovom suodnosu prirodnih i skoro konceptualnih fenomena ostvarena su djela neospornih vrijednosti sa svim obilježjima podneblja, duha, umijeća i nadahnuća, koji se u vremenu u pravoj mjeri dodiruju. Naravno, riječ je o skulpturama: „Prodor”, „Dječja igra”, „Ples”, „Lasica”, „Vjeverica”, „Tornjaci”, gdje izmješta statičnost inspirativne teme, prkos i skulptorsku emociju, prateći životne i umjetničke relacije u vremenu ovom.

Boravak u likovnoj koloniji *Mermer i zvuci* u Arendelovcu, Luka Tomanović je iskoristio da replicira skulpturu „Goveće” u mermeru, sa predašnjim iskustvom u „prevođenju” figure „Igra” u drugu tehniku i materijal. Po povratku u Herceg Novi, Tomanović se upušta u novu plastičnu avanturu, sa idejom da bijelim mermernim kockicama premreži osnovnu formu, što je rijedak skulptorski postupak ostvaren po svim skulptorskim „pravilima” u građenju njegovog izgrađenog i prepoznatljivog trodimenzijalnog, senzibilnog oblika. Mozaičkim „rukopisom” i tretmanom pune skulptorske forme, doveo je svoju umjetničku zapitanost (radoznalost) do sinteze oprečnih likovnih i tehničkih principa. U pitanju je „Gimnastičarka” — figura većeg formata, sa svim stilskim obilježjima skulptora Tomanovića, gdje je „pomirio” i uskladio karakterističnu, vitalnu punu formu sa mozaičkom uglačanom fakturom. U ovakvom sazvučju forme i tehnike nastala su djela iz oreala njegove intimne plastike, koja su u izvjesnoj mjeri potkrijepljena

njegovom opsesijom za idealizovani pokret, za govor tijela. Naravno da je njegov vizuelno oblikovni sluh izoštren na baletskim scenama Pariza, Moskve, gdje je boravio, kao i u posjetama muzejima i galerijama, gdje je, gledajući djela, tražio i gradio sebe.

Reljefi Luke Tomanovića su u suštinskoj vezi sa crtežom, gdje umjetnik mijenja materijal, ali ne i ideju. Crteži postaju otjelotvorenje u drvetu sa svim „zapisanim” vrijednostima linije. Reljefna tematika je različita, a postupak isti. Ipak, reljefi na spomeničkoj plastici u bronzi imaju neku univerzalnu postavku (obradu), gdje se figuracija podređuje opštoj temi, ali ne ulazi u ideološku prepoznatljivost, reljefne kompozicije i te uobičajene, skoro propisane, simbolike. On kao učesnik NOB-a govorio je da su se oni i bez „spomenika” odužili otadžbini. Ovo me je u izvjesnoj mjeri podsjetilo na neko pitanje njegovog sina Brana kada je saznao da je moj otac Vidoje poginuo u Bokeljskoj brigadi — „Možda su se negdje sreli?”

U razmatranju skulptorskog opusa Luke Tomanovića, nužno je skrenuti pažnju na karakterne portrete u maslini kao materijalu, gdje kontrira finu obradu lica („Ljiljana”, „Tanja”, „Komsa”, „Seka”) ekspresivnom, prirodnom, žilavom tijelu masline.

Druga, nezaobilazna strana umjetničkog djelovanja skulptora Luke Tomanovića je njegov rad i odnos prema spomeničkoj plastici. Naime, skulptor se odazvao osjećanju i potrebi da se umjetnički oglasi i svojim jezikom „komentariše” patnju i stradanja, da je simbolizuje i postavi pitanje svih pitanja. Zašto?! Dakle, kod vajara Tomanovića, to nije bio lament nad tragičnom sudbinom male Crne Gore na granici zaborava, već umjetnički iskorak, univerzalna poruka, gdje „udar nađe iskru u kamenu, bez njega bi u kam očajala!” Njegaš je ovu uzvišenu, isto toliko i misaono dramatičnu poruku uzdigao na pijedestal vanvremenskog znaka, u filozofiju oblika, u simboliku udara stvaraoaca — udara branioca!

Veliki dio ove iskre Tomanović je razumio i ostvario u spomeničkim djelima, arhitektonskim kompleksima, ne ističući posebno mjesto tuge i stradanja, već u svom znaku, nazivu i imenu oćutio je dramski trenutak. Riječ je, naravno, o „Bezmetkoviću”, odnosno, spomeniku palim borcima na Savinskoj dubravi, gdje bronzani kolos, uzvišen na visokom kamenom postolju, burdelovskom (Antoan Burdel) snagom brani i bdi je nad gradom. Naravno, „Bezmetković” je u stilskom smislu izveden u ekspresivnom tretmanu fature, ali i u duhu i potrebi poslijeratnog

perioda i svega onoga što je bio svojevrsan „diktat” u vremenu onom. A ono vrijeme kao da je svojom vremenskom patinom, onako uzvišeno, sraslo sa prirodom.

Od drugih spomeničkih obilježja izdvajam spomen-kompleks „Doli” u Pivi, gdje je vajar Tomanović dijametralno suprotno u odnosu na kolosa „Bezmetkovića” promijenio svoj umjetnički kredo. U stvari, Tomanović je sa punim osjećanjem i mjerom prizemljio događaj — stradanje djece u ratnom bezumlju. Stvarni bol i sjećanje skulptorski je zamijenio ličnom emocijom, nadom, igrom, mirom, tišinom — „Za daleka neka pokoljenja!” Ovdje se djeca drže za ruke. Ovdje su djeca već vremenšni ljudi, sa čijih bronzanih usana šalju jasnu poruku onima koji sa usana znaju čitati.

Naravno da su i druga spomenička obilježja vajara Luke Tomanovića zavrijedila punu pažnju i razumijevanje koje ni „zub vremena” još izjeo nije. Međutim, spomenička djela, koja su izdvojena, suštinski su pokazala dijapazon, jednog izuzetnog, umjetničkog „govora tijela”, odnosno, forme i svega onoga što je umjetnika Tomanovića i njegovo djelo ugradilo u temelje posebnih i neprolaznih.

Dakle, u razmatranju stvaralačke putanje skulptora Luke Tomanovića, postavlja se jedno bitno pitanje. U sistemu i metodoligiji pristupa jednom ozbiljnom i dosljednom umjetničkom trajanju. Te pitanja o umjetniku i njegovoj umjetnosti kroz istorijska, kulturna i duhovno stilska previranja. Pitanja postavljena na kraju stvaralačkog puta čovjeku, koji je drvetu dao dušu i novi smisao, a kamenu odredio formu, otkrio njegovu prirodu, boju, svjetlost i suštinski pomjerio njihovu materijalnost, prirodni oblik u fenomen, a fenomen u umjetničko značenje, osjećanje, svijest i pamćenje. Evo, dakle, jednog pitanja i jednog odgovora iz zone nadnaravnog „oslušivanja materijala”, u kome zrijeva plod umjetnikove mašte.

Ipak, posebnu pažnju treba posvetiti vremenu kada je Tomanović sa svojim kolegama Lubardom, Milunovićem, Prijčićem, Stijovićem, Zonjićem i Vuškovićem formirao Udruženje likovnih umjetnika Crne Gore, u vrijeme kada je trebalo biti i ostati čovjek — umjetnik, sa svim dostojanstvom, sa bolom, tugom, gdje su još vidane rane i ratna sjećanja. Riječ je o 1946. godini, u kojoj su ruševine, paljevine, grobovi bili česti, a boje rijetke, da prikažu stradanja, bol, okrvavljeni pejzaž i sve ono što bi savremeni svijet zapitali.

Istoričari umjetnosti, likovni kritičari te kolege i prijatelji dali su svojim osvrtima, studijama, predgovorima, razgovorima veliki doprinos u osvjetljavanju ličnosti i djela Luke Tomanovića. Posebno se izdvaja Ljiljana Zeković, istoričarka umjetnosti, sa integralnim tekstom u monografiji (izdanje Crnogorske akademije nauka i umjetnosti), u kome je iščitavala riječi kritike, kao i onih sudionika iz vremena mira i nemira, ljudskog, figurativnog, umjetničkog nadahnuća. Povezala je životne oblike, duh, vrijeme i stvaranje u njemu.

Evo jednog izuzetnog kulturnog događaja, gdje se već trideset godina stvaralačka biografija Luke Tomanovića osamila u svom tumačenju, u svom hodu, trajanju i dostojanstvu. U buđenju novih sjećanja i emocija.

Herceg Novi, oktobar 2023.

Luka Tomanović, BIK, 1976, drvo — orah, h — 70 cm

Luka Tomanović, KOMPOZICIJA, 1973, drvo — eukaliptus, h — 68 cm

Luka Tomanović, MATERINSTVO, 1967, drvo — maslina, h — 82 cm

